

УДК 378.316

О. В. ЛАЖЕ

СЕПАРАЦІЯ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАКТИК МОЛОДІ ВІД ПАТЕРНІВ БАТЬКІВСЬКОЇ ПОВЕДІНКИ

У статті здійснено теоретичний аналіз умов сепарації репродуктивної поведінки молоді від патернів батьківської поведінки внаслідок посилення впливу агентів вторинної соціалізації, трансформації традиційної структури сучасних сімей та посилення рівня внутрішньогрупового тиску. Визначено окремі фази сепарації, що супроводжується реалізацією певного типу репродуктивної практики, яка ґрунтується на сформованих у батьківській сім'ї патернах поведінки. Доведено, що сепарація від родинної групи опосередковано формує тип репродуктивної практики, нуклеарної молоді сім'ї, особливо в умовах неолокації. Визначено рівні сепарації від патернів батьківської поведінки як характеристику зрілості особистості. Обґрунтовано, що процес сімейної сепарації індивідів визначає спроможність реалізації не лише самостійного розвитку, а й повноцінних репродуктивних практик.

Ключові слова: репродуктивна практика, патерн, патерн батьківської поведінки, сепарація, рівні сепарації, фази сепарації.

Феномен сепарації в сучасній науці розглядають здебільшого в аспекті відокремлення особистісного простору дитини від батьків у ранньому юнацькому чи молодому віці [2], однак епістиміологічний зміст цієї категорії є значно глибшим за власне відокремлення особистісного простору індивіда в системі «дитина – мати», «дитина – батько», «дитина – батьки». Так, Дж. Болбі, визначаючи зміст терміна «сепараційна тривога», наголошував на тому, що визначальним фактором власне процесу сепарації є «виділення світоглядних орієнтирів на тлі емоційних переживань, що є необхідною умовою формування гармонійної особистості, здатної повноцінно функціонувати в соціумі» [5]. Поряд із цим, визначаючи етапи (фази) сепарації, сучасні дослідники, зокрема А. Варга та Т. Сейко, вважають точкою кульмінації створення сімейної групи, що супроводжується реалізацією певного типу репродуктивної практики, яка ґрунтується на сформованих у батьківській сім'ї патернах поведінки. Таким чином, сепарація від родинної групи опосередковано формує тип репродуктивної практики, нуклеарної молоді сім'ї, особливо в умовах неолокації. Найбільш суттєвим аргументом прихильників теорії сепарації щодо її впливу на діяльність особистості, зокрема у сфері репродукції, є визначення рівня сепарації від патернів батьківської поведінки як характеристики зрілості особистості.

Варто зауважити, що власне поняття особистісна зрілість та високий рівень сепарації не є тотожними, хоча їх взаємозв'язок є суттєвим, оскільки лише особистість, що завершила процес сепарації, вважається зрілою, наявність високого рівня сепарації від патернів батьківської поведінки в молодому віці також може виступати як індикатор девіацій.

Особливої ваги фактор сепарації набуває в процесі створення сімейної групи для успішної реалізації репродукції, оскільки саме цей аспект функціонування молодих сімей наявно демонструє цілісність усвідомлення власних ціннісних орієнтирів та витіснення проявів інфантилізму, які є однією з головних причин неспроможності створення стабільної (збалансованої) сімейної структури, тяжіння до хаотичного типу сімейних взаємин, що ґрунтуються на надмірній емоційній близькості партнерів, стимулюванні емпатії, включно до афекту, розмивання рольової диференціації сімейної організації, зокрема гендерного характеру. Подібні тенденції виявляються в нечіткій функціональності сімейної групи загалом, що спричиняє підвищений рівень зовнішньої та внутрішньої конфліктності й призводить до переривання життєвого циклу сім'ї. Підвищений рівень інфантилізації дітей, соціалізованих у неповних сім'ях, спричиняє наявність завищених очікувань від емоційної близькості партнерів, а нечітка рольова диференціація подружніх взаємин поглиблює кризові аспекти групової взаємодії на ранніх етапах подружнього життя – як наслідок подружні взаємини особистостей сформованих в умовах неповних сімей визначаються як найбільш конфліктні та нестійкі [3].

У сучасних дослідженнях феномена сепарації науковці концентрують увагу на зовнішніх (соціально детермінованих) проявах взаємодії особистості як об'єктивованому критерію, тобто такому, який фіксується на рівні аналізу результатів діяльності індивідів та надає можливість прогнозувати їх поведінку [2]. Зокрема, до таких проявів зараховують патерни батьківської поведінки у сфері репродукції й соціалізації як моделі нестійкого характеру, оскільки рівень зовнішнього запозичення на сучасному етапі є надзвичайно високим. А саме зовнішні запозичення патернів поведінки, нетипової для батьківських моделей, визначаються показником високого рівня сепарації. Найбільш значущим критерієм сепарації більшість дослідників схильна визначати утворення нуклеарної сімейної групи з її офіційним закріпленням у вигляді шлюбу [4]. Однак окремі дослідники [6] вважають шлюб «некоректним» проявом демонстрації сепарації – його трактують як своєрідну втечу від глибоко вкорінених проблем дитяче-батьківських взаємин [2, с. 49].

Варто зауважити, що дослідження у сфері сепарації хоча й представлені досить широким спектром емпіричних даних, викликають деяке здивування надмірною акцентуацією уваги на їх пілотажному характері (досить дивно, коли пілотажним називають дослідження, проведене впродовж трьох років із застосуванням стандартизованої методики) [1].

Метою статті є теоретичний аналіз умов сепарації репродуктивної поведінки молоді від патерних моделей репродукції внаслідок посилення впливу агентів вторинної соціалізації, трансформації традиційної структури сучасних сімей та посилення рівня внутрішньогрупового тиску.

За визначенням, патерн (від лат. *patronus* – модель, зразок для наслідування, шаблон, стиль) – стійкі моделі поведінки, які людина використовує при взаємодії в різних типах соціальних зв'язків тощо, доведені до автоматизму алгоритми, що реалізуються практично на рівні рефлексів. Більшість дослідників вважає патерни основою поведінки людини в соціумі, тому їх дослідженню приділяють значну увагу, зокрема, у психології та соціології [5]. Таким чином, можна стверджувати, що патерни – типові моделі реалізації взаємодії – формуються для всіх типів поведінки, і репродукція не є винятком.

Однак патерни репродукції є багаторівневим конструктом, оскільки включають шаблони реалізації конкретних актів поведінки у форматі різних видів групової та індивідуальної взаємодії, ключову роль у їх формуванні відіграє батьківська родина. Тому, говорячи про патерни репродукції, доцільно визначати, насамперед, патерн репродуктивної поведінки батьківської сім'ї.

Термін «сепарація» вперше було обґрунтовано в праці Малер (1975), представниці теорії об'єктних відносин у психоаналізі, однак, на думку сучасних дослідників, зокрема А. Широкої, є достатньо інтегрованим і в класичну психологічну теорію та практику емпіричних досліджень [3]. Власне сепарацію розглядають, насамперед, як розуміння самостійності, як синонімом до автономії в діях і поведінці, перебування в паритетних стосунках щодо авторитетної в моральному аспекті особи тощо [6].

Найбільший інтерес у дослідників проблематики сепарації традиційно викликає проблема материнської поведінки та сепарація в материнських сім'ях.

Материнськими сім'ями вважають структурно неповні сімейні групи, утворені внаслідок реалізації репродуктивних практик матерів-одиначок та неповних сімей, у яких батько за наслідками розлучення не бере участі в соціалізації дитини [3]. Таким чином, у цих сім'ях уже в процесі первинної соціалізації спостерігаються порушення формування цілісності структури рольових моделей поведінки – мати виступає одночасно як зразок поведінки батьків загалом. Навіть за умови відсутності негативної акцентуації образу батька його фактична відсутність вносить суттєві порушення в соціалізацію. Особливо загострюється ця проблема на когнітивному етапі сепарації в підлітковому віці, що в подальшому ускладнює здатність особистості самостійно функціонувати в соціумі.

Подальший етап сепарації, який А. Варга визначає як «соціальну сепарацію» [2] внаслідок порушення попередніх етапів, призводить до формування нестійкого соціального статусу індивіда та акцентуації девіацій включно до відверто асоціальної поведінки.

Особливої форми сепарація набуває в умовах серійної моногамії, коли сімейні групи сформовані на основі попереднього розлучення одного або обох партнерів, у таких випадках формується зазвичай хаотична струк-

тура сімейно-родинних взаємин, у якій відносини між подружжям ускладнюються напруженням у стосунках з дітьми від попереднього шлюбу [7]. Порушення соціалізації в таких сім'ях, на думку фахівців, пов'язані з психосоціальними аспектами сприйняття біологічно нерідних дітей/батьків [4].

Дослідники Т. Аргентова та В. Колотіліна визначають чотири типи повторних шлюбів на основі виділення базового критерію типологізації – форми репродуктивної практики, а саме: 1) наявність/відсутність дітей від попередніх шлюбів у членів подружжя; 2) наявність/відсутність спільних дітей.

Досліджуючи специфіку родинних відносин у сім'ях із серійною моногамією, учені дійшли висновку, що в сім'ях, де батько має дітей від попереднього шлюбу, родинні відносини є найбільш складними, особливо за умови відсутності спільної дитини [4, с. 102–104]. Такі сім'ї тяжіють до хаотичного типу сімейно-рольової структури та формування негативного ставлення до інституту сім'ї загалом. Подібна тенденція найбільш яскраво виявляється в тих сім'ях, які сформовані після розлучення, що відбулося в період від 5 до 15 років подружнього життя. Також несприятливим вважається період утворення нової сімейної групи з членом подружжя, який виховує дитину-підлітка [5]. У таких сім'ях когнітивна сепарація починається практично одночасно з періодом комунікативної сепарації, що суттєво впливає на рівень стабільності сімейної структури та спричиняє порушення функцій сім'ї загалом.

Наявність спільних дітей у сім'ях з повторною моногамією зазвичай стабілізує структуру сімейних взаємин, за винятком окремих індивідуальних реакцій, сформованих представниками екстравертивних видів особистості [1]. Зокрема, Т. Аргентова наголошує на тому, що дитячо-родинні стосунки в сім'ях із серійною моногамією значною мірою залежать від віку дитини та психотипу батьків. Наявність розширеної репродуктивної практики в повторному шлюбі зменшує інтенсивність конфліктних взаємодій з нерідним батьком/матір'ю та покращує умови сепарації. Унаслідок відсутності спільного сиблінгу процес сепарації стає більш радикальним і, як правило, призводить до формування різних форм девіацій як у сфері сімейних взаємин, так і в репродуктивних практиках.

Нуклеарні сім'ї, утворені дітьми, що виховувалися в повторному шлюбі, де один з батьків мав дитину/дітей від попереднього шлюбу та негативний досвід їх соціалізації, є менш стійкими в конфліктних взаємодіях перших років подружнього життя й більш схильні до радикального обмеження репродуктивних практик.

Фактори впливу (трансформації) патернів репродуктивної поведінки молоді, що була соціалізована в сім'ях із серійною моногамією:

1) домінування хаотичного типу структурно-функціональної організації сімейних взаємин;

2) значне поширення неповних сімей, структурні порушення яких спричиняють девіації соціалізації дітей та підвищення рівня конфліктної взаємодії в перші роки подружнього життя;

3) поширення серійної моногамії;

4) орієнтація на спрощений зміст егалітарних взаємин, що спричиняє порушення стійкості сімейно-рольової структури і призводить до розлучень;

5) порушення у сфері реалізацій репродуктивних практик, що спричиняє зменшення рівня народжуваності загалом.

Варто зауважити, що репродуктивні події взагалі є ключовими у визначенні патернів батьківської поведінки. Досліджуючи умови формування життєвого сценарію, С. Йєн наголошував, що найбільш сильним фактором визначення моделі майбутньої сім'ї є патерн батьківської родини [3, с. 60–61]. Дитина сприймає відносини батьків як взірець власної поведінки в соціумі, безвідносно до оціночних суджень щодо їх правильності, нормативності чи емоційного сприйняття. Більше того, вони в подальшому стають основою її власної поведінки, насамперед у сфері родинних взаємин. Репродуктивна поведінка контролюється й корегується репродуктивним сценарієм особистості, закладеним у період первинної соціалізації. Її зміни можливі під впливом зовнішніх факторів лише в умовах позитивного перебігу сепарації, особливо на когнітивному та соціальному етапах, тобто в підлітковому, ранньому юнацькому й молодому віці відповідно [7].

Висновки. Сучасний етап розвитку соціуму з домінацією індивідуалізованих практик самореалізації особистості призводить до трансформації традиційної структури сімейних відносин, що безпосередньо впливає на реалізацію репродуктивних практик особистості.

Репродуктивні події, як-от народження дитини, вибір репродуктивного партнера, вагітність, лактація, штучне чи природне переривання вагітності, є ключовими елементами життєвого циклу сімей. Процес сімейної сепарації індивідів визначає спроможність реалізації не лише самостійного розвитку, а й повноцінних репродуктивних практик, які є важливим елементом життєвого шляху особистості.

Поряд з патернами батьківської поведінки на рівень сепарації впливають агенти вторинної соціалізації, зокрема, ЗМІ та система освіти. Зниження рівня гендерної сегрегації у сфері освіти спричинило появу демографічного переходу на початку 80-х рр. ХХ ст., коли покоління середини 60-х рр. ХХ ст. суттєво звузило норми репродукції, що заклало передумови кризи народжуваності середини 1990-х рр. [3]. Показники народжуваності в період стабілізації ринкової економіки наприкінці 1990-х – поч. 2000-х рр. наочно засвідчили, що самі лише економічні фактори не є визначальними в репродуктивних стратегіях сучасної молоді – суттєве звуження меж дітності формується, насамперед, унаслідок зміни соціально легітимізованих норм, визначальним фактором яких є рівень та профіль освіти. Зміни

репродуктивної поведінки виражаються в таких тенденціях: відкладення офіційного оформлення шлюбу; відкладення народження дитини (середній вік породіль, що народжують первістка, – 24–27 років); зменшення кількості дітей у родинах; зростання числа бездітних пар, що свідомо обмежують репродукцію.

Таким чином, однодітні сім'ї на сучасному етапі визначаються як нормативні. Друга дитина народжується лише в кожній четвертій родині, 34% яких є серійно моногамними [2]. Окремі дослідники, зокрема О. А. Грішанова В. П. Думанська, визначають основними факторами негативного впливу освіти на реалізацію репродуктивних практик збільшення тривалості навчання, насамперед серед жінок, які прагнуть здобути вищу освіту, причому не одну; зниження гендерної сегрегації в певних галузях освіти, фахова спрямованість якої підвищує рівень ризику реалізації репродуктивних практик; невисокий рівень гнучкості організації навчально-виховного процесу сучасної системи освіти практично на всіх рівнях формує інституціональні перепони до реалізації материнства в період навчання та формування первинних професійних навичок [3]. Як наслідок, фіксується перехід до однодітної моделі молодих сімей, яка не забезпечує простого відтворення соціально-демографічної структури населення в Україні.

Освітній фактор також є визначальним у поширенні явища «childfree», коли реалізація кар'єрних стратегій спричиняє свідому відмову від народження дітей як раціональний вибір у сфері інвестицій розвитку як особистості, так і сім'ї.

Список використаної літератури

1. Боулби Д. Создание и разрушение эмоциональных связей : [монография] / Д. Боулби. – Москва : Академический проект, 2004. – 232 с.
2. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия / А. Я. Варга, Т. С. Драбкина. – Санкт-Петербург : Речь, 2001. – 144 с.
3. Широка А. О. Адаптація методики психологічної сепарації від батьків в юнацькому віці / А. О. Широка // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 10. – С. 45–53.
4. Харламенкова Н. Е. Психологическая сепарация: подходы, проблемы, механизмы / Н. Е. Харламенкова, Е. В. Кумыкова, А. Е. Рубченко. – Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2015. – 367 с.
5. Денисенко Ю. Фактори формування особистісної ідентичності в сучасній сім'ї / Ю. Денисенко // Соціальна психологія. – 2008. – № 2 (28). – С. 124–131.
6. Stuart T. H. Familial contexts of adolescent ego development / Stuart T. Hauser, Sally I. Powers, Gil G. Noam, Alan M. Jacobson Bedonna Weiss, Donna J. Follansbee // Child development. – 1984. – № 55. – P. 195–213.
7. Hoffman J. A. Psychological separation of late adolescents from their parents / J. A. Hoffman // Journal of Counseling Psychology. – 1984. – Vol. 34. – № 2. – P. 170–178.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2016.

Лаже О. В. Сепарация репродуктивных практик молодежи от паттернов родительского поведения

В статье осуществлен теоретический анализ условий сепарации репродуктивного поведения молодежи от паттернов родительского поведения в результате усиления влияния агентов вторичной социализации, трансформации традиционной структуры современных семей и усиления уровня внутргруппового давления. Определены фазы сепарации, сопровождающейся реализацией определенного типа репродуктивной практики, которая основывается на сформированных в родительской семье паттернах поведения. Доказано, что сепарация от семейной группы опосредствовано формирует тип репродуктивной практики, нуклеарной молодой семьи, особенно в условиях неолокации. Определены уровни сепарации от паттернов родительского поведения как характеристики зрелости личности. Обосновано, что процесс семейной сепарации индивидов определяет возможность реализации не только самостоятельного развития, но и полноценных репродуктивных практик.

Ключевые слова: репродуктивная практика, паттерн, паттерн родительского поведения, сепарация, ровные сепарации, фазы сепарации.

Lazhe O. Separation of Youth Reproductive Practice by Patterns of Parental Behavior

The theoretical analysis of the conditions of reproductive behavior's separation of young people from patterns of parental behavior as a result of the growing influence of secondary socialization's agents, transformation of the traditional structure of modern families and strengthening of internal group pressure are made in the article.

The phenomenon of separation, not only in terms of personal autonomy space of a child from parents in early adolescence or young, especially singling out of ideological orientations on the background of emotional experiences, which is necessary for the formation of harmonious personality, who is able to function independently in society.

The separate phases' separation, accompanied by the implementation of a certain type of reproductive practices based on the existing parent family in behavior patterns are defined and proved. Thus, separation from family type forms indirectly the type of reproductive practices, young nuclear families especially in a neolocation (new location). The most essential argument of the theory of separation's supporters about its impact on the individual, in particular in the field of reproduction is the definition of separation level from patterns of parental behavior, as a characteristic of mature personality. Indeed, at the present stage of social development with domination of individualized practices of the personal self – fulfillment leads to the transformation of the traditional structure of family relationships that directly affects on the implementation of the reproductive practices of the person. Reproductive events such as childbirth, choice of a reproductive partner, pregnancy, lactation, artificial or natural abortion are key elements of the life cycle of families. The process of individuals' family separation determines the ability of realization not only of the self-development, but also full reproductive practices, which are an important element as realization of personal life way and functioning of society in general.

Key words: reproductive practice, pattern, pattern of parental behavior, separation, separation level, phases of separation.